

V tejto svojej monografii renomovaný slovenský filozof nastoluje a analyzuje množstvo otázok, ktorých presný výpočet snáď ani nie je možné dať, pričom názvy jednotlivých (šiestich) kapitol — *Človek, Dobro, Krása, Šťastie, Domov, Budúcnosť* — ich iba naznačujú. Avšak, používajúc slová samotného autora, kniha je predovšetkým „uvažovaním o základných hodnotách ľudského života“ (s. 168), a zrejme aj z toho dôvodu je práca takpovediac zainteresovanou, akoby osobnou výpoveďou autora na dané otázky.

Ako tomu napovedá už samotný názov práce, vznikol tu netradičný príspevok v rámci filozofickej produkcie, čo umocňuje „svojská“ forma výpovede, keď autor medzi jednotlivé kapitoly včlenil sedem „kozmovízných riportov“ hypotetického mimozemšťana. Aj keď autor predsa len uvažuje o možnosti existencie mimozemskej civilizácie avšak prostredníctvom mimozemšťana získava predovšetkým odstup od reality, čo mu umožňuje výraznejšími kontúrami načrtnúť „výšky a pády“ človeka. Mimoszemšťan nastavuje človeku zrkadlo, a to viac-menej pokrivené, v ktorom sa stráca zmysel ľudského snaženia, pričom otázku zmyslu ľudského jestvovania pokladáme za leitmotív celej práce. Zároveň v pomyselnom mimozemšťanoci nachádzame partnera do dialógu človeka „so sebou samým“, ktorého obsahom sú len a len pozemské problémy.

V prvej kapitole s názvom *Človek* autor pristupuje k jeho analýze predovšetkým prostredníctvom spoločenskej ľudskej podstaty, ktorá sa „reprodukuje a rozvíja vo vzájomnej súčinnosti ľudského konania a okolností“ (s. 21), čím si zároveň vytvára

základný rámec pre ďalšie skúmanie.

Autor si všíma skutočnosť spoločenského — podstatného určenia človeka aj v rámci dedičnosti, ktorá nie je u človeka iba bioprogramom (aj keď), ale je predovšetkým sociálnou dedičnosťou. Vyčleňuje špecifiká sociálnej dedičnosti v porovnaní s bioprogramom; je predovšetkým iba možným programom, človeku je daná externe, a tiež je pružná a premenlivá. S tým súvisí možnosť výberu sociálneho kódu, ktorý si však zároveň jednotlivec osvojuje iba čiastočne, a to tiež i v deformovanej podobe. „Faktory sociálnej dedičnosti stoja pred človekom ako úloha, ktorú musí sám riešiť a aktivne si osvojiť“ (s. 32). Autor v tomto kontexte poukazuje na triednu podmienenosť tohto osvojenia.

Spoločenská podstata človeka čoraz väčšmi podmieňuje aj jeho biologické jestvovanie a dokonca ho ohrozuje (napr. pokusy zasahovať do biologickej dedičnosti) (s. 30—31). Autor tiež upozorňuje na možnosť degenerácie „sociálneho kódu“, čo výrazne dokumentuje fašizmus, ale tiež „rozkladné vplyvy spotrebiteľského spôsobu života“ (s. 31).

V rámci druhej kapitoly autor vstupuje do etickej problematiky. Predovšetkým zdôrazňuje spätosť morálnych noriem so životom samotným. Zdôrazňuje problematickosť a bezperspektívnosť vymedzenia etických kategórií negatívne, prostredníctvom zákazov, za ktorými sa skrýva strach ako mechanizmus ich dodržiavania a akcentuje morálku tvorivých ľudí, ktorá by mala byť typická pre socialistickú spoločnosť.

Popri spoločenskej podmienenosti morálky autor zároveň zdôrazňuje jej vnútornú, individuálnu dimenziu,

ktorej koncentrovaným výrazom je svedomie. Tento individuálny rozmer morálky je však taktiež spoločenský, resp. „svedomie môže slúžiť ako názorný príklad jednoty ľudského ‚ja‘ a ‚my‘, jednoty človeka a ľudí“ (s. 57), čím zároveň môže svedomie vystupovať ako regulátor morálky, keďže v ňom koinciduje tento individuálny a spoločenský rozmer ľudského bytia.

Autor v tejto časti tiež sústreďuje pozornosť na súčasné etické problémy, tak ako ich nastoľuje praktický život (napr. deti zo skúmavky); pozoruhodné sú úvahy o láske, rodine a pod. ktorých neuralgické body autor odkrýva, ale taktiež načrtáva možnosti ich odstránenia. Zdôrazňuje, že „etické problémy nevyplývajú iba z nedostatočnosti morálnych noriem, ale aj z toho, že každý zámer prijímajú a každý čin realizujú ľudia, ktorí zaujmajú v sociálnom organizme odlišné pozície“ (s. 65). V tomto kontexte upozorňuje, že ani v socializme nebudú morálne vzťahy idylické, čo súvisí s dynamikou jeho rozvoja.

Kapitola o *Kráse* je analýzou viacerých estetických kategórií, akými sú vznešené a nízke, tragické a komicke, na čo naväzuje analýza smiechu. Autor hovorí, že estetický vzťah k skutočnosti sám nie je praktický, ale je prakticky mimoriadne dôležitý. Zdôrazňuje, že v jeho utváraní je dôležitý odstup od rukolapného zmyslu vecí a v neposlednom rade tiež moment hry; zároveň predpokladá ľudí, „ktorí vedia interpretovať to, čo vidia alebo počujú“ (s. 79).

V súvislosti s kategóriou krásy autor poukazuje na jej spätosť s tvorivou činnosťou, pričom zároveň zdôrazňuje jej podmienenosť „praktickými skúsenosťami ľudí, aj ich potrebami, tým, čo o svete vedeli a čo v ňom prežívali“ (s. 92). Krása neznamená únik od skutočnosti, ale tlmočí, čím je skutočnosť ľudská (s. 82). Krása je

doslova všadeprítomná a autor tiež upozorňuje na jej väzbu s etickými kategóriami (s. 77).

Kontúry krásy formujú jej protiklady, a to nielen škaredosť, ale aj to, čo sa nachádza na nulovom stupni hierarchie hodnôt — esteticky prázdne hodnoty.

Autor v tomto kontexte poukazuje tiež na dôležitú úlohu umenia v živote človeka. K špecifikám umenia patrí, že je nielen formou spoločenského vedomia, ale tiež formou ľudského sebavedomia (podľa nás i sebaavedomenia); umenie uchováva skutočnosť v živej podobe, skúsenosť v jej jej univerzálnosti, ktorá presahuje hranice individuálneho jestvovania; je vždy tvorbou. Spomedzi viacerých funkcií, ktoré umenie spĺňa, podľa autora je v súčasnosti najdôležitejšou — jeho schopnosť učiť nás citlivosť a neopakovateľnosť faktom skutočnosti (s. 97), čím nás zbavuje jednostranného pohľadu na skutočnosť. Autor tiež poukazuje na úlohu umenia pri utváraní zmyslu života.

V štvrtej kapitole o *Šťastí* autor upozorňuje, že šťastie nie je iba záležitosťou etiky, čo vyplýva z jeho spätosti s ľudskou činnosťou vôbec, a to predovšetkým s tvorivou činnosťou a tým kultúrnou. Šťastie potom vymedzuje ako finálnu hodnotu kultúrneho procesu, ktorá sa nespredmetňuje vo veciach alebo vzťahoch, ale je hodnotou situácie človeka (s. 113).

Šťastie je determinované objektívne, závisí od spoločenských podmienok, ale zároveň tiež od osobnostnej úrovne človeka. Analogicky ako tomu bolo v rámci analýzy krásy, aj šťastie má dva protiklady; nešťastie, ale tiež „nulový variant“, hodnotovo przdnu situáciu, ktorá môže byť výsledkom životného stereotypu, keď sa stráca zmysel života (s. 115). Autor tým zároveň upozorňuje na spätosť šťastia so zmyslom života, ktorého perspek-

tívy utvárania nachádza iba v socialistickom spôsobe života.

S predchádzajúcimi kapitolami sa logicky spája i predposledná, piata, s názvom *Domov*. Autor vymedzuje ľudský domov ako kultúrne prostredie, v ktorom prírodné a spoločenské splyva (s. 135). Ako súbor známych hodnôt a významov je domov zdrojom životnej istoty človeka alebo sociálnej skupiny (s. 142).

Domov je vždy osobitý, poznačný individualitami, ktoré ho utvárali a zároveň aj ten najindividuálnejší, najintímnejší domov je vždy spoločenský, podmienený daným spôsobom života celej spoločnosti (s. 139), v triedne polarizovanej spoločnosti i triedne diferencovaný. V súvislosti s našou spoločnosťou autor upozorňuje, že tu „musí ostať miesto pre domovy diferencované podľa potrieb a záujmov jednotlivých skupín, pracovných kolektívov, i rodín, pričom tieto domovy sa však nebudú vylučovať, ale naopak, budú sa dopĺňať (s. 158).

Šiesta, záverečná kapitola, je vlastne návratom k prvej. Autor uvádza o *Budúcnosti* človeka v kontexte globálnych ľudských problémov, ktoré vznikajú z jednej strany z nekontrolovaných zásahov človeka do prírody, a tým príroda ohrozuje ľudské jestvovanie, a z druhej strany sú to problémy, ktoré vznikajú v rámci spoločnosti, keď samotné spoločenské vzťahy ohrozujú človeka. Ide tu však o spojitú nádobu; ako výstižne pozna-

menáva autor, „Prírodu rozumne ovládame vtedy, keď rozumne ovládame aj spoločnosť“ (s. 175). Zdôrazňuje, že ak sa spoločnosť vyvíja živelné, prenáša do prírody aj svoje protirečenia. V tomto kontexte však podľa nás vystupuje do popredia otázka, prečo naša spoločnosť v tomto smere nevyužíva tie prednosti, ktoré má a vo vzťahu k prírode — či už v nás alebo okolo nás — správa sa takmer „barbarsky“. Autor síce hovorí o našej nezodpovednosti (s. 180), avšak mal by ísť snád hlbšie do problému a vyčleniť príčiny danej situácie.

V tejto časti autor zdôrazňuje nevyhnutnosť druhého poľudštenia človeka (ako procesu ovládnutia spoločnosti), o čo sa systematicky a plánuvite usiluje socialistická spoločnosť, pričom tu dôležitá úloha prislúcha vedecko-technickému pokroku. Zároveň v druhom poľudštení nachádza zásadnú podmienku jestvovania tretej prírody (ktorá je úplne regulovaná človekom) a ďalšieho jestvovania človeka v nej.

Recenzovaná kniha nesporne zaujme čitateľa, či už výberom alebo šírkou záberu daných otázok, ale tiež hĺbkou ich spracovania a je zároveň podnetným a výstižným úvodným titulom nového edičného radu *Človek a svet* otvorenom v nakladateľstve Pravda, keďže analyzuje navýsost ľudské otázky, ktoré sa bytostne dotýkajú každého z nás.

Katarína Šimunková